

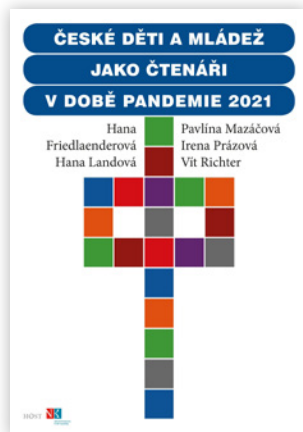
FRIEDLAENDEROVÁ, Hana, Hana LANDOVÁ, Pavlína MAZÁČOVÁ, Irena PRÁZOVÁ, Vít RICHTER. České děti a mládež jako čtenáři v době pandemie 2021. První vydání. Brno–Praha: Host–Národní knihovna ČR, 2022. 189 stran. ISBN 978-80-275-1378-9.

Čtení má u veřejnosti daleko horší pověst, než jaký je jeho reálný stav. Důvody? Uvedme aspoň dva hlavní. První z nich je dán logikou médií. Do nich si lze zjednat vstup spíše špatnou zprávou, tedy tím, co výrazně porušuje normu, ideálně pak negativním způsobem. Druhým důvodem je mezigenerační napětí. Každá další generace je už z logiky toho, že je mladší, odsouzena k tomu, aby byla horší, méně vzdělaná, kulturně barbarštější než ta předchozí. První důkazy tohoto jevu lze nalézt už u starých Babyloňanů. Pokud tedy děti čtou něco jiného, než by chtěli jejich rodiče, jsou méně vzdělané, kulturně barbarštější... Za nečtenářství je tak považováno už to, co se vymyká rodičovskému obrazu (dětského) čtenáře. Takovouto „slepou skvrnou“ je dnes široká oblast fantasy. Tím spíše, že je to něco, co rodiče ve svém dětství a mládí nezažili.

Už proto je potřeba daný stav spolehlivými způsoby periodicky zjišťovat. Počet domácích čtenářských výzkumů dětí a mládeže utěšeně roste. Po těch, které se – pod patronátem Národní knihovny ČR – uskutečnily v letech 2013/14 a 2017, dostáváme výsledky třetího v pořadí. Autorský kolektiv se mírně rozrostl, ale metodologie i metodika zůstávají stejné. Jde o kombinovaný výzkum kvantitativně-kvalitativní, přičemž doba se přece jenom posunula i ve způsobu sběru dat, takže jak kvantitativní, tak kvalitativní linie jsou cele „překlopeny“ do webového (online) prostředí. V prvním případě jde o metodu CAWI (*Computer Assisted Web Interviewing*), v druhém o metodu onIDIs (*Online In-Depth Interviews*). Přitom ve výzkumech se pracovalo se čtyřmi cílovými skupinami; jsou jimi rodiče dětí ve věku 6–8 let (odpovídali pouze na vybrané otázky), děti 6–8 let (odpovídaly za přítomnosti rodičů), děti 9–14 let a mládež 15–19 let.

Metodologická spolehlivost (kontrolovaný způsob výzkumu) a opakování v čase – to jsou hlavní přednosti daných výzkumů a také garance dat, jejich spolehlivosti. Okolnosti tomu chtěly, že výzkum připadl na covidový rok 2021 (červen), čili na situaci, která zdaleka nebyla běžná, což si někde vyžádalo i specifický způsob dotazování, kladení takových otázek, na něž by v normálních (bezpandemických) časech nedošlo.

Jaké základní poznatky výzkum přinesl? Čtenářství dětí a mládeže si víceméně udrželo svou pozici, dokonce i mírně narostlo, jakkoli největší nárůst zaznamenáváme u aktivit online. To jde na vrub dílem postupující digitalizace celé společnosti, dílem pandemie, jež nás uzavřela do našich příbytků, takže online prostředí bylo často jediným kontaktem s vnějším světem, i když stále kontaktem nepřímým. Z mediálních aktivit narostlo zejména využívání sociálních sítí a sledování filmů a videí. Naopak poklesl počet těch, kdo sledují televizi. Toto médium se těší zejména u starších školních dětí a mládeže stále menší oblibě. Přitom pokud jde o digitální sféru, autoři konstatují, že „řada dětí dnes již nerozlišuje, které aktivity se odehrávají v modu online a které offline“. To proto, že „mediální aktivita je pro ně spojena spíše s konkrétním digitálním zařízením, na němž se jí věnují“ (s. 19). Jak ukázal i výzkum dospělé populace (publikovaný v knize *Covidočtení*, 2022), čtení se i u dětí a mládeže stává mírným beneficentem pandemické doby, jakkoli nikoli beneficentem hlavním – tím jsou všechny aktivity spojené s digitálním prostředím.

Proto by se dalo říci, že čtení bylo v době pandemie covidu „taženo“ celkovou zvýšenou mediální konzumací. A i u něj nejvíce posílily ty jeho podoby, které jsou spojeny s prostředím online (krátké zprávy, informace, chatování na sociálních sítích).

Velmi cenné jsou údaje o čtenářství rodičů. Hlavně proto, že z mnoha výzkumů u nás i v cizině víme, že čtenářství jako návyk (*habitus*) se rodí ve vývojově prvním socializačním prostředí, jímž je rodina. I tady – jak ukazují data – je hlavním ukazatelem vzdělání rodičů. Čím vyšší vzdělání dospělých, tím větší záruka, že bude o čtení dětí pečováno. Data tohoto výzkumu ukazují velký genderový rozdíl ve prospěch matek, což samo o sobě nijak překvapující není. Platí to víceméně všude – čtenářské chování mužů a žen se liší ve všech parametrech, v nichž se zkoumá. Překvapující je rozdíl – matky jsou téměř třikrát silnějšími čtenářskými socializátorkami než otcové. A také je překvapující, že zatímco u matek je hranice mezi tím, kdy se stávají silnými čtenářkami, daná středoškolským vzděláním, u otců je to až vzdělání vysokoškolské. I tak tvoří otcové v kategorii vysokoškolsky vzdělaných – ve srovnání s matkami – jen polovinu čtenářských socializátorů. A pokud jde o rodiče coby nečtenáře (knih), máme v populaci vysokoškoláků sedmkrát více otců než matek. Tato genderová nerovnováha se pak podepisuje na obrazu čtení, zejména obrazu, který si odnášejí z rodiny synové. Osa otec – syn přestává být funkční, čímž se zakládá na to, že taková bude i nadále. U syna, který nedostal z rodiny obraz čtoucího otce, lze předpokládat, že tento obraz bude i sám coby příští otec předávat. A nejde jen o obraz otce, nýbrž také o to, aby si děti, dívky i chlapci, do života odnášely obraz čtení jako činnosti genderově vyvážené, nikoli polarizující. I toto budíž jedním z projevů krize otcovství, o níž se dnes tolik píše (R. Rohr, L. Zoja ad.).

Další část výzkumu (cenná), v níž je pozornost věnována rodinnému zázemí a rodičům, se týká názorů na distanční výuku během pandemie. Této formě výuky dávala přednost pouze menšina rodičů dětí ve věku 6–8 let. Platí to i pro jejich děti. Důvodem bylo, že děti měly díky ní více volného času, zejména proto, že se nemusely nikam přesouvat. Většina názorů na adresu distanční výuky byla negativních: absence osobního kontaktu, horší udržitelnost pozornosti a také to, že někteří rodiče jako nevhodné vnímali, že mají povinnost na své děti při distanční výuce dohlížet. Co se týče dětí samých, negativní hodnocení distanční výuky sláblo s jejich věkem. Dvě třetiny dětí ve věku 6–8 let bavila běžná (prezenční) výuka více, u dalších kategorií to byla jedna polovina (9–14 let), resp. dvě pětiny (15–19 let).

Pokud jde o samotné čtenářství, výzkum úhrnem potvrdil dlouhodobě preferované žánry. U nejmladší věkové skupiny to jsou pohádky a pověsti, u dětí staršího školního věku fantasy, sci-fi, dobrodružné knihy a komiksy, u mládeže pak hlavně to, co je určeno školní četbou. Co do volnočasových aktivit a toho, jak respondenti hodnotí jejich přínos, čtení knih a časopisů si oproti roku 2017 mírně polepšilo. Výrazně si polepšily – jak již bylo zmíněno – digitální aktivity a také – možná dosti překvapivě – čas strávený s kamarády. Přitom důvodem tohoto překvapení může být právě covid: tím, že děti neměly ke svým kamarádům přístup, si mohly uvědomit, oč cenného a nenahraditelného tím přicházejí.

Invenční a velmi svěží je část věnovaná knihovnám, konkrétně testování tří různých konceptů knihoven (knihovna jako z Bradavic, knihovna jako kulturní a studentský prostor, knihovna jako multimediální laboratoř). Možná překvapivě se na prvním místě umístil první koncept, u něhož bylo oceňováno „oproštění od technologií, útulná zákoutí a klid na čtení“ (s. 168). Knihovna má tedy velký potenciál poutat k sobě mladé čtenáře do velké míry tím, že je jiná než okolní svět, snad i trochu tajemná, v každém případě spíše jako oáza, v níž se lze odpojit od vnějšího technosvěta, než jako jeho průsečík.

Nyní několik momentů ne snad přímo kritických, jako spíše diskusních. Trojčlenná struktura kapitol (východiska – data – výklad) je logická a dobře člení dané dílčí téma. Osobně jsem si však kladl otázku, nakolik je právě poslední část skutečně interpretací.

Často se v ní jen v jiné variaci zopakuje to, co se konstatovalo u části druhé (data); jde opět spíše o popis statisticky zaznamenaných dat. Zde by asi stálo za to vybrat si jen jeden či dva aspekty (údaje) a ty zdůraznit, a to třeba tím, že se zasadí do jiného kontextu, i mimo rámec samotného výzkumu; využít způsob, v němž se zruší holistické hledisko celku a pozornost se bude věnovat jen něčemu – ale tomu podstatnému. Že publikace nemá závěr (celkové shrnutí) – to už považuji za více než diskusní. Takto „po anglicku“ se z knihy neutíká. Tím spíše, že daná část má potenciál být pro mnoho čtenářů publikace částí nejpodstatnější. Asi bych přivítal, a tím spíše, že jde o třetí výzkum, nějakou úvodní rámcující kapitolu, které by se věnovala čtenářství dětství a mládeže dnes, tedy v digitální době. Slušelo by se sem začlenit i analýzu titulů, které se dnes čtou, jaká témata přinášejí, jaké vzorce chování u dětí a mládeže navozují, případně kam se tyto vzorce posunuly oproti těm předchozím. Ano, funkční ingerence odborníka na dětskou literaturu by zde byla na místě.

Je moc dobré, že máme další v řadě výzkumů čtení dětí a mládeže. Publikaci, která je kompetentní co do způsobu šetření i co do autorského kolektivu. Nadto publikaci, která může být vodítkem pro to, jak vést a rozvíjet čtenářství v rodině, škole i knihovně. Na daný aspekt autoři myslí i několika praktickými doporučeními.

prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.

TRÁVNÍČEK, Jiří. FRIEDLAENDEROVÁ, Hana, Hana LANDOVÁ, Pavlína MAZÁČOVÁ, Irena PRÁZOVÁ a Vít RICHTER. České děti a mládež jako čtenáři v době pandemie. První vydání. Brno–Praha: Host–Národní knihovna ČR, 2022. 189 stran. ISBN 978-80-275-1378-9. *Knihovna: knihovnická revue*. 2023, **34**(1), 99–101. ISSN 1802-3252.